

**“AZERBAYCAN YURT BİLGİSİ” DERGİSİNDE AMASYALI
AZERBAYCAN MUTASAVVIFLARI HAKKINDAKİ
ARAŞTIRMALAR**
*RESEARCH ON AMASIAN AZERBAIJAN SUFIS IN THE JOURNAL OF
“AZERBAYCAN YURT BİLGİSİ”*

Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU (GULİYEV)*
Nahçıvan Devlet Üniversitesi
ebulfezamanoglu@gmail.com

Özet

XIX. yüzyılda Azerbaycan, Rus egemenliği altına girdikten sonra Azerbaycan'da İslam dini ve dinî eğitim yasaklanmış; mutasavvıflara da ciddi baskılar uygulanmıştır. Bu süreçte Rus baskısı nedeniyle Kuzey Kafkasya'dan ve Azerbaycan'dan bazı köylerin tamamı, birtakım aileler, din adamları müritleriyle birlikte Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Amasya ve Tokat'a yerleşen bu din alimlerinden biri de Mevlana İsmail Şirvani ve Mir Hamza Nigari'dir.

Şeyh Nigari'nin müritlerinden biri, 1843 yılında Kuzey Azerbaycan'da Şeki'ye bağlı Kutkaşın (Kabele) bölgesinde doğan Mehmet Sebati'dir. Ailesiyle Erzurum'a, oradan da Amasya'ya göç eden Sebati'nin Farsça ve Türkçe kaside ve gazelleri bulunmaktadır.

Şeyh Nigari'ye yakın olan diğer bir isim de Nigar Hanım'ın torunu Nigarizade Mahmut Efendi'dir. 1863'te Karabağ'a bağlı Karakaş köyünde doğmuş, 1913 yılında Amasya'da vefat etmiştir. Mir Hamza Nigari'nin tahsil verdiği gençlerden biri de Şeki'den Kars'a, oradan Amasya'ya gitmiş Bahaeddin Efendi'dir.

* ORCID: orcid.org/0000-0001-5346-5504

Mir Hamza Nigari, Sadi Karabağı, Nigarizade Mahmut, Bahaeddin Efendi gibi pek çok müridi ile bir anlamda Amasya ve Tokat bölgesini Azerbaycan kültür merkezi hâline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Yurt Bilgisi, Amasyalı mutasavvıflar, Şeyh Nigari.

Abstract

XIX. In the 14th century, after Azerbaijan came under Russian rule, Islamic religious and religious education was banned in Azerbaijan; serious pressures were also applied to Sufis. In this process, all inhabitants of some villages in the North Caucasus and Azerbaijan were obligated to migrate to Anatolia together with their followers. One of the religious scholars who settled in Amasya and Tokat is Mevlana İsmail Şirvani and Mir Hamza Nigari.

One of the followers of Sheikh Nigari was Mehmet Sebattin, who was born in Kutakas (Kabele) region of Sheki in Northern Azerbaijan in 1843. Sebati, who migrated with his family to Erzurum and from there to Amasya, has Persian and Turkish eulogium and ghazals.

Another name close to Sheikh Nigari is Nigarizade Mahmut Efendi, the grandson of Nigar Hanim. He was born in 1883 in Karakaş village of Karabağ and died in 1913 in Amasya. One of the young people that Mir Hamza Nigari educated was Bahaeddin Efendi who moved from Sheki to Kars and from there to Amasya.

Mir Hamza Nigari and his many followers such as Sadi Karabağı, Nigarizade Mahmut and Bahaeddin Efendi made Amasya and Tokat regions an Azerbaijani cultur centre in a sense.

Keywords: Azerbaycan Yurt Bilgisi, Amasian Sufis, Sheikh Nigari.

Giriş

İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan tasavvuf akımının temeli Nakşibendilik'e dayanmaktadır. Bu nedenle İslam dininin yayılmasıyla birlikte Nakşibendilik ekolü Azerbaycan'da da etkili olmuştur. Tarihî kaynaklarda bu ekolün kurucusu olarak XIII. yüzyılda yaşamış Afşar Baba'nın adı geçmektedir. XV. yüzyılda Nimetullah Nahçıvani Azerbaycan'da Nakşibendilik'in daha da gelişip yayılmasında etkili olmuştur. Onun yanı sıra 1514'te Tebriz'de doğan Abu Said Sunullah'ın adı da geçmektedir.

XIX. yüzyılda ise Azerbaycan, Rus egemenliği altına girmiştir. Kafkaslarda Gence Hanlığı işgal edilip Şeyh Şamil İsyanı bastırılmıştır. Azerbaycan’da İslam dini ve dinî bilgiler yasaklanmıştır. Bu süreçte tasavvuf bilginlerine baskı uygulanmıştır. Tasavvuf bilgini Mevlana İsmail Şirvani’nin halk arasında sevilmesi hükümeti rahatsız etmiştir. Bu nedenle Mevlana İsmail Şirvani, 1828’de Amasya’ya göç etmiş; kendisine de çok sayıda müridi de eşlik etmiştir.

İsmail Şirvani 1848 yılında veba hastalığından vefat etmiştir. Mezarı Amasya yakınlarında bulunan Şamlar Mezarlığı’ndadır. 1869 yılında oğlu Őirvanzade Mehmet Rüşti Paşa tarafından türbe ve külliyesi yaptırılmıştır. Őirvanzade Mehmet Rüşti Paşa Sultan Abdulaziz Dönemi’nde sadrazamlık da yapmıştır. Mevlana İsmail Şirvani ölmeden önce en güvendiği müridi Şeyh Hamza Nigari’yi halife tayin etmiştir.

Hamza Nigari’nin “Nigarname”, “Çayname” ve “Menagib” adlı mesnevileri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Farsça divanı da bulunmaktadır. Mir Hamza Nigari Amasya’da veli olarak görölmektedir. Bu nedenle bütün Türk dünyasında özellikle Kafkaslarda tanınan bir şahsiyettir.

Hamza Nigari 1887’te Amasya’da vefat etmiştir. Onun yanı sıra oğlu Siraceddin, müritleri Bahaeddin Efendi, Sebati, hemşehrisi Sadi Karabağı ve Nigarizade Mahmut da Amasya’da Azeri kökenli şair olarak tanınmışlardır.

Bütün bunlar hakkında 1932-34 yıllarında İstanbul’da yayımlanmış “Azerbaycan Yurt Bilgisi (AYB)” dergisinde basılmış makalelerde bilgi verilmektedir. Derginin sahibi ve şayyazarı İstanbul Üniversitesi’nin ünlü Türkolog hocalarından Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu’dur. Ahmet Caferoğlu “Azerbaycan Yurt Bilgisi” (AYB) dergisi kapandıktan sonra 1942 yılında “Türk Amacı” dergisini çıkmıştır. Dergi sekiz sayı yayımlanmıştır. Caferoğlu, bu dergi ile de engin Türk dünyasını Türkiye’de tanıtmak için emek vermiştir.

Caferoğlu, Rus Sovyet İhtilali’nde Türkiye’ye gelen muhacirlerdendir. O Rus istilasını Azerbaycan’ın kara günü olarak adlandırmıştır; ama esaretin daha XIX. yüzyılın başlarından Gence

hanı Cevat Han'ın Dönemi'nde başladığının altını da çizmiştir. Bu düşüncelerini anlatmak için "Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri" adlı eserini yazmış ve bu eserini sahibi olduğu AYB dergisinde yayımlamıştır.

Caferoğlu, eserinde Rus istilasıyla başlayan ve "teessüs eden" millî Azeri edebiyatını konu bakımından beş guruba ayırmıştır. Bunlar:

1. Cevat Han'ın mücadelesi etrafında yazılan destanlar ve şiirler,
2. Şimali Kafkasya mücahidi Şeyh Şamil hakkındaki şiirler,
3. Kaçak destanları ve aşık edebiyatında Rus istilasına karşı akisler,
4. Azerbaycan vatansever şiir mektebi ve millî cereyan,
5. Son mühaceret devri istiklal şiiridir (AYB, 1932: 291-305).

Yukarıda belirtildiği gibi yazar eserinde aynı zamanda Rus esaret ve mezaliminin daha Gence Hanlığı Dönemi'nde, Cevat Han faciasından sonra başladığını belirtmiştir. Caferoğlu, Abdurrahman Ağa Dilbazoğlu'nun Cevat Han faciasını terennüm eden Rus istilasını kötüleyen şiirlerinden ve Karabağda ünlü şair Kasım Bey Zakir'in kendisine ve ailesine yapılan baskılardan bahsetmiştir. Bundan dolayı sistematik olarak uygulanan zulüm sonucunda aydınlar ve din adamları -özellikle Türkiye'de Amasya olmak üzere- başka ülkelere gitmek sorunda kalmışlardır.

Caferoğlu, Amasya'da Rus esaretine karşı mücadele ve Azerbaycan istiklali uğruna mektep, ekol oluştuğunu da şu sözlerle vurgulamıştır: "Vaktiyle Amasya şehrine iltica eden muhacir Azeriler arasında bu gibi harici millî bir şiir mektebi teessüs etmiş, fakat layıkıyla inkişaf edememiştir." (AYB, 1932: 433). Bunlardan en ünlüleri yukarıda haklarında bilgi verilen İsmail Şirvani ve Mir Hamza Nigari'dir. Bu bakımdan dergide Karabağ'dan Anadolu'ya, özellikle Amasya'ya göç etmiş Kuzey Azerbaycan aydınları, din adamları hakkında birtakım araştırmalara yer verilmesi çok manidardır. Söz konusu dergilerde Amasya'da yerleşmiş Mir Hamza Nigari ve onun edebî çevresi hakkında basılmış birtakım makaleler dikkat çekmektedir.

Ahmet Caferoğlu’nun yayımladığı “Azerbaycan Yurt Bilgisi” (1932-1934) ve “Türk Amacı” dergileri (1942-1943) Türkiye’de Türk dünyası, ortak Türk kültürünün araştırılması konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Dergide Türk okuyucusunu bilgilendirmek amacıyla özellikle Azerbaycan ve Kırım Türklerinin edebiyatı, ağızları, sanatı, etnografisi hakkında önemli makaleler yayımlanmıştır. Derginin başyazarı Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, aynı zamanda diğer yazarlar Azerbaycan Türklerinin edebî Őahsiyetleri hakkında bilgi aktarmışlardır. Caferoğlu, XVII yy. Azerbaycan Şairi Melik Bey Avcı hakkındaki araştırmalarını bu dergide makale olarak yayımlayıp sonra makaleleri kitap hâlinde basmıştır. O aynı zamanda Türkiye’de Azerbaycan Türklerinin iskân etmesi ile ilgili değerli araştırmalar yapmıştır. Mesela, “Türklük” dergisinde (1939, S 1) “Afyon-Karahisar Azerileri” isimli kapsamlı bir makale yayımlamıştır. Türk diyalektolojisi alanında ortaya koyduğu çalışmalarda da Anadolu’daki Azerbaycan Türklerinin ağız özelliklerinin araştırılmasını da hayata geçirmiştir. Derginin yazarları aynı zamanda XIX. yy.da Türkiye’de özellikle Amasya’da iskân etmiş Azeri aydınları, din adamları hakkında İstanbul kütüphanelerindeki malzemelere, halk arasındaki rivayetlere, elde olan yazma kitaplara dayanarak kapsamlı araştırmalar yapmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi XIX. yy.da Rus istilasıyla ilgili Kuzey Kafkasya’dan ve Azerbaycan’dan birtakım köyler, aileler Rus istilasının baskısından kaçarak Anadolu’ya sığınmışlardır. Bu bakımdan özellikle Amasya ve Tokat bölgesi dikkati çekmektedir. Mir Hamza Nigari bir anlamda bu bölgeyi Azerbaycan kültür merkezi hâline getirmiştir. Caferoğlu, derginin 1932 yılı 4 ve 5. sayılarında “XIX. Asır Azeri Şairi Seraci” adlı makalesinde meşhur Amasyalı din adamı Şeyh Mir Hamza Nigari, onun oğlu Seraci hakkında bilgiler vermiştir. Yazar Amasya’da oturan Hacı Mahmut Efendizade İbrahim Veysi’den elde ettiği divandan da bahsetmiştir.

Caferoğlu, bu yazma nüshasının üzerinde Sadi Divanı yazıldığını belirtmiştir. Araştırmacının belirttiğine göre divan 102 yazma varaktan ibaret olup istinsah tarihi ve müstensihin ismi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu yazma nüshasının son 8 varağında Seraci’nin 12 gazeli, 7 terhib-i bendi, 13 muhammesi;

Sadi'nin Seraci'ye tahmis ettiği 9 gazeli ve her ikisinin ortaklaşa yazdıkları 1 gazel bulunmaktadır. Caferoğlu, Sadi'nin tahmis ettiği 9 gazelin metnini, onların müştereken yazdıkları gazelin metnini, Seraci'nin kendi gazellerinden örnekleri makalede vermiştir. Burada yazar aynı zamanda Seraci'nin ünlü mutasavvıf Mir Hamza Nigari'nin oğlu olduğunu ve 1278 senesinde Karabağ'da doğduğunu, 1292 senesinde, yani 18 veya 19 yaşında iken vefat ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Caferoğlu'nun Azerbaycan Yurt Bilgisi serisinden "Azeri Şairi Seraci" adlı kitabı da yayımlanmıştır. Bu kitap hakkında derginin 1932 yılı 6 ve 7. sayısında (AYB, 1932: 273-274) Caferoğlu'nun bahsettiği Hacı Mahmut Efendizade İbrahim isimli yazarın makalesi de verilmiştir. Burada şair Siraceddin'in şiir yaratıcılığı hakkında önemli bilgiler verilmiştir. O, şairin gençken ölmesine rağmen devrinin edebiyat camiasında büyük şöhret kazanmasını ve hatta şiirlerinden bazılarına beste yazıldığını vurgulamıştır.

AYB dergisinde Azerbaycan'dan Anadolu'ya iltica edip Amasya'nın Merzifon bölgesine yerleşmiş Nigari ve onun çevresine toplanmış şairler hakkında çeşitli makaleler yayımlanmıştır. Derginin 21 ve 22. sayılarında M. Şakir Bey'in "Anadolu'da Azeri Şairlere Ait Bir Kaç Not: Sadi Karabaği" adlı makalesi, Fevziye Abdullah'ın 35 ve 36. sayıları 1934'te "XIX. Asır Azeri Şairlerinden Sadi Hakkında Bir Kaç Not" ve Suzan Caferoğlu'nun "Türk Amacı" dergisinde (1942, NO: 3) "XIX. Asır Azeri Şairlerinden Sadi Karabaği" adlı makaleleri bulunmaktadır. S. Caferoğlu'nun bu makalesinde aynı zamanda Nigari'nin Azerbaycan tasavvuf edebiyatının ünlü isimlerinden Nebati ile ilişkisi hakkında da bilgi verilmiştir. Nigari'nin Nebati'den etkilendiği ve uzun süre onu taklit ettiği de vurgulanmıştır. Yazar aynı zamanda Mehmetali Terbiyetin "Daneşmendani- Azerbaycan" eserine dayanarak onun 1237'de öldüğünü ve Nigari'nin türbesine gömüldüğünü de vurgulamıştır (Türk Amacı: 213). Bu makalede aynı zamanda Nigari'nin müritlerinden Kazahlı Ağa Dilberzade ve oğlu Vahidi'den de bahsedilmiştir. Nigari Karabağ'da Zengezurun Cicimli köyünde doğmuş, Amasya'ya gitmeden önce Kazah bölgesinde ikamet edip orada Kürdemirli İsmail Şirvani'nin müridi olmuştur.

Caferoğlu'nun Seraci hakkındaki makalesinde adı geçen Sadi Karabaği ile ilgili her iki dergide de birkaç makale yayımlanmıştır. Sadi Karabaği Hamza Nigari'nin sevimli müritlerinden biridir ve onun oğlu Seraci'yle yakın dost olmuştur. El yazmasında gazelin başının Sadi'nin, sonunun Seraci'nin olmasının vurgulanması da bu fikri doğrulamaktadır. M. Şakirin "Anadolu'da Azeri Şairlere Ait Bir Kaç Not: Sadi Karabaği" (AYB: 21-22) makalesinde Sadi hakkında daha kapsamlı bilgiler aktarılmıştır. Karabağ'ın Cinli köyünde dünyaya gelen şair tahsil için Rusya'dan hicret ederek Amasya'ya gelip Alçakköprü başında Bekir Paşa Medresesi'nde ikamet etmiş ve tahsil görmüştür. M. Şakir'in aktardığı bilgiye göre şair, Seraci ile çok yakın dost ve arkadaş olmuş, onun ölümünden sonra 1295'te Rusya'ya dönüp 43 / 44 yaşlarında (1833) memleketinde vefat etmiştir. O üstadı M. Nigari gibi Nakşibendi tarikatına biat etmiş ve bu tarikatı gazellerinde övmüştür. Derginin 35 ve 36. sayısında Fevziye Abdullah "XIX. Asır Azeri Şairlerinden Sadi Hakkında Bir Kaç Not" adlı makalesinde ünlü Azeri şairin iki yeni şiirini onun eserlerine eklemiştir. Burada yazar Sadi'nin Seraci'ye bağlılığını gösteren bir beyitini de örnek olarak vermiştir:

*Bilmem meni kim oxladı ey Mir Siraci
Bilmem ne idi illetin olmadı ilacı.*

Aynı zamanda kendini Sadi olarak adlandıran şairin aşağıya çıkarılmış şiiri de onun Nigari'ye olan saygısını belirtmektedir:

*Kiblegâhımdır Muhammed, secdegâhımdır Ali
Padşahımdır Muhammed dadhahımdır Ali
Tecalliyi-sifati-zati-yari
Cemali Hazreti-Seyyid Nigari*

Yazar aynı zamanda el yazmasının 93. sayfasının Sadi gazellerinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Sadi'nin divanının da olduğu söylenmektedir.

Daha sonra bu konuda Suzan Caferoğlu'nun "Türk Amacı" dergisinde "XIX. Asır Azeri Şairlerinden Sadi Karabaği" adlı iki makalesi yayımlanmıştır. Yazar Sadi, onun hayat ve eserleri hakkında daha kapsamlı bilgiler vermiştir. Makalede aynı

zamanda Sadi'nin okuduğu Bekir Paşa Medresesi'nin Ermeniler tarafından yıkıldığı belirtilmiştir.

Şeyh Mir Hamza Nigari'nin çok sayıda müridi olmuştur. Bunlardan en önemlileri AYB'de dergisinde adı geçen Sebati, Sadi Karabağı, Nigarizade Mahmut (Nigar Hanım'ın torunudur), Bahaeddin Efendi olmuştur. Bunların dışında Kuzey Azerbaycan'da yaşamış; ama kendisini Mir Hamza Nigari'nin müridi saymış Rencur Hanım, Hacı Mehmet Efendi, Vahidi ve başkaları hakkında da bu dergide bahsedilmiştir.

Yukarıda adı geçen Sebati 1843 yılında Kuzey Azerbaycan'da Şeki'ye bağlı Kutkaşın (Kabele) bölgesinde doğmuş; ailesiyle Erzurum'a, oradan da Amasya'ya göç etmiştir. Asıl adı Mehmet Sebattin'dir. Uzun süre İsmail Şirvani türbesinde hizmet etmiş ve bu türbeye yakın bir yerde defnedilmiştir. Sebati'nin Farsça ve Türkçe kaside ve gazelleri bulunmaktadır. Sebati, Şeyh Mir Hamza Nigari'nin müridi olup ona şiirler yazmıştır. M. Şakir makalesine şairin iki şiirini de eklemiştir. Şiirin birinde şair oğlu ölen üstadı hakkında şunları yazmıştır:

*Görmemişken kimseler ruyunda asar-i melal
Hazret-i Seyyit Nigari kıldı ey diriğ.
Ey dil-i matemsera bir ah çek kim derdünak
Düşsün iklim-ü vücude naru harman ey diriğ*
(AYB, 1932: 15)

Şeyh Nigari'ye yakın olan diğer bir isim Nigar Hanım'ın torunu Nigarizade Mahmut Efendi'dir. 1863'te Karabağ'a bağlı Karakaş köyünde doğmuş, 1913 yılında Amasya'da vefat etmiştir. M. Şakir onun iki gazelini de makalesine eklemiştir (AYB,1933: 23). Mir Hamza Nigari'nin tahsil verdiği gençlerden biri de Şeki'den Kars'a, oradan Amasya'ya gitmiş Bahaeddin Efendi'dir. Bu mutasavvıf Şeki'nin Küçük Dehne köyünde 1859 yılında doğup 1932 senesinde vefat etmiştir. Amasya'nın Şamlar mahallesi civarında bulunan aile mezarlığında defnedilmiştir. Nigari Harput'ta vefat edene kadar onun yanında bulunmuş, Harput'tan döndükten sonra türbenin bahçıvanlığını yapmıştır. Türkçe ve Farsça divanları olan yazar Mirzade Mustafa Fahrettin makalesine şairin birkaç şiirini de eklemiştir (AYB, 1934: 27).

Dergide yayımlanan bir makalede Nigari hazretlerinin müritlerinden mutasavvıf şair Hacı Mehmet Efendi'den bahsetmektedir. İki kardeş Mekke ziyaretini yürüyerek yapmışlardır. 1826 yılında Kazah ilçesi Şıhlı köyünde doğmuştur. Bir süre Amasya'da Nigari'nin yanında ilim tahsil etmiştir. Vatanına döndükten sonra Rus istilasının baskısına maruz kalmış ve tutuklanmıştır. 72 yaşında cezaevinde şehit düşmüştür. Kendi el yazısından istinsah edilen 80 sayfalık bir divanı kalmıştır. İki şiirini yazar Mirzade Mustafa Fahreddin'in makalesine eklemiştir (AYB, 1933: 24).

Nigari Amasya'ya gitmeden önce Kazah kazası Hanlıklar köyünde kalıp burada Rencur Hanım, Rahim Ağa Dilbazof (Dilbazoglu) ve oğlu Vahidi ve Sadi Karabaği (?) gibi şair mütasavvıfları mürit olarak kabul etmiştir. Büyük ihtimalle Rahim Ağa Dilbazov Gence hanı Cevat Han hakkında destan yazmış Şair mahlaslı Abdurrahman Ağa Dilbazovun yakın akrabası olmuştur. A. Caferoğlu, F. Köçerli ve Selman Mümtaza dayanarak “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri” eserinde “Şair” mahlaslı bu şairin Cevat Han hakkında kaleme aldığı muhammes şeklinde destanından ve “Gence Kırğını” şiirinden geniş şekilde bahsetmiştir (AYB, 1932: 294-305).

Nigari'nin etkisi altında olan Kafkasya'da, Kuzey Azerbaycan Kazah kazasında 1265-1310 yılları arasında yaşayan Şehnigar Hanım, Rencuri ve Molla Hanım mahlasıyla şiirler yazmıştır. Kaynaklara göre kendi eliyle bir seccade dokumuş, oraya bir şiirini nakşederek saygı göstergesi olarak üstadı Nigari'ye göndermiştir. Büyük mutasavvıf ise bu hediyeden çok memnun olmuş ve ona şöyle cevap yazmıştır:

*Aceb hoşnud olur mu iltifatımızdan deyü sookat
Kerem kılmış Nigarane ben rüsvaye göndermiş*

Yazar Mirzade Mustafa Fahreddin makalesine Rencur Hanım'ın birkaç şiirini de eklemiştir (AYB, 1934: 25).

Amasya'nın Azeri mutasavvıfları Azerbaycan muhacir edebiyatı tarihinde önemli yer tutmaktadır.

Kaynakça

- Amanoğlu, Ebulfez Guliyev. (2011). *Büyük Alimin Yadigarı*. Kardeş Kalemler.
- Azerbaycan Yurt Bilgisi*. (2008). Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgin, Azmi (2003). "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı". *Tasavvuf Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bursalı, Mehmet Tahir. (1333-1342). *Osmanlı Müellifleri I-III*. İstanbul.
- Eraydın, Selçuk (1997). *Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- İsmail Siraceddin Şirvani. (2018). *Risaleler Müceddidi-Halidi Nakşiliğin Esasları*. (Haz. Orkhan Musakhanov). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Kara, Mustafa (1985). *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kitapçı, Zekeriya (2005). *Azerbaycan-Harzem ve Türk Oğuz Boyları Arasında İslamiyet*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Köçerli, Furudin Bey. (1925). *Azerbaycan Edebiyatı Materialları*. Bakü.
- Maden, Sedat-Müzeyyen Altunbay (2015). "Türk Kültür Birliğinin Sağlanmasında 'Türk Amacı' Dergisi". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/4, s. 1-12.
- Muslu, Ramazan (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 18. Yüzyıl*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mümtaz, Selman (1929). *El Şairleri*. Bakü.
- Ne'met, Meşedihanım (1992). *Azerbaycan'da Pirler*. Bakü.
- Nigari, Mir Hamza Seyid. (2010). *Divan*. Bakü: İlim ve Tahsil.
- Nigari, Mir Hamza Seyid. (2012). *Nigarname*. Bakü: İlim ve Tahsil.
- Rıhtım, Mehmet (2009). "IX-XIX. Asırlar Azerbaycan Kültür Tarihinde Tasavvufi Hareketler". *Avrasya Etüdüleri*. 35/2009-1. 33-60.
- Terzi, Âdem (2009). *Azerbaycan Yurt Bilgisi* (1-36. Sayılar, Birleştirilmiş Tıpkıbasım), Ankara 2008. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 27, s. 115-118.
- Türk Amacı*. (2009). Ankara: TDK Yayınları.